

ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล

กรณีการกระทำความผิดเดียวเป็นความผิดต่อกฎหมายหลายบท (๑)^๑

นางสุพรรณิการ์ ไทยวัฒน์ กฤตยาวงศ์^๒

๑. ความเบื้องต้น

นิติบุคคล หมายถึง กลุ่มบุคคล องค์กร หรือทรัพย์สินที่จัดสรรไว้เป็นกองทุน เพื่อดำเนินกิจการ อันใดอันหนึ่ง ซึ่งกฎหมายบัญญัติมีสภาพบุคคลอีกแยกต่างหากจากบุคคลธรรมดา สถานะของนิติบุคคลนั้น เกิดขึ้นโดยอำนาจแห่งกฎหมายจึงมีสิทธิหน้าที่ภายใต้กฎหมาย ทั้งนี้ภายในขอบวัตถุประสงค์ข้อบังคับ หรือ ตราสารจัดตั้ง นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา โดยเจตนาของนิติบุคคลแสดงออก ผ่านผู้แทนของนิติบุคคล และอาจเกิดความผิดอาญาได้หากผู้แทนของนิติบุคคลกระทำการภายในขอบ วัตถุประสงค์ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้นิติบุคคลแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ

เมื่อนิติบุคคลกระทำความผิดอาญาแล้ว โทษที่จะลงแก่นิติบุคคลนั้น ศาลจะลงโทษได้ “เท่าที่ สภาพแห่งโทษจะเปิดช่อง” ซึ่งได้แก่ โทษปรับ ริบทรัพย์สิน เลิกกิจการ หรือเพิกถอนนิติบุคคล^๓ เท่านั้น เนื่องจากนิติบุคคลเป็นเพียงบุคคลสมมติ ไม่มีชีวิต จิตใจ ความผิดใดที่บดทลงโทษมีผลต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ ได้แก่ ประหารชีวิต จำคุก หรือกักขัง แล้ว ย่อมไม่สามารถบังคับแก่นิติบุคคลได้ การฟ้องนิติบุคคลให้รับผิดใน ความผิดเช่นนั้นย่อมไม่สามารถกระทำได้ เพราะนิติบุคคลไม่อาจรับผิดในความผิดที่ระวางโทษไม่เปิดช่องให้ ลงโทษได้^๔

อย่างไรก็ตาม กรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดอาญาที่เป็นการกระทำความผิดเดียว แต่การกระทำ นั้นเป็นความผิดต่อกฎหมายหลายบท ซึ่งกฎหมายให้ลงโทษบทหนักที่สุดเพียงบทเดียวนั้น จะต้องพิจารณา บทหนักอย่างไรแล้ว ปัจจุบันยังมีความเห็นทางวิชาการที่แตกต่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ แนวความคิด ดังจะได้พิจารณาต่อไป

๒. แนวความคิดที่พิจารณาบทหนักตามลำดับโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑๘

ทางวิชาการมีนักวิชาการหลายท่าน ได้แก่ ศ.ดร.หยุด แสงอุทัย และศ.ดร.ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ มีความเห็นในทำนองเดียวกันว่า เมื่อการกระทำความผิดอันเป็นความผิดต่อกฎหมายหลาย บทตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๙๐ กำหนดให้ศาลลงโทษตามกฎหมายที่มีโทษหนักที่สุดเพียงแต่บท

^๑ ความเห็นทั้งหมดในบทความนี้เป็นความเห็นส่วนตัวของผู้เขียนและมิได้สะท้อนความเห็นใด ๆ ของส่วนราชการที่ผู้เขียนสังกัดอยู่

^๒ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกองผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา

^๓ ประสิทธิ์ โฆวิทกุล, ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล, วารสารกฎหมาย ปีที่ ๓ ฉบับ ๒ (๒๕๒๐) น.๑๔๕

^๔ บัญญัติ สุชีวะ, ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล น.๖

เดียวแล้ว กฎหมายที่มีโทษหนักที่สุดจึงต้องพิจารณาตามลำดับโทษที่ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๑๘^๕ บัญญัติไว้ ได้แก่ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ ริบทรัพย์สิน โดยถือว่า โทษจำคุกหนักกว่าโทษปรับ โทษกักขังหนักกว่าริบทรัพย์สิน แม้กฎหมายจะกำหนดโทษจำคุกเพียงเล็กน้อยแต่กำหนดโทษปรับไว้มากมายก็ตาม แต่หากเป็นโทษประเภทเดียวกัน เช่น โทษจำคุกเหมือนกันสำหรับทุกบท ศาลต้องใช้บทที่มีโทษจำคุกชั้นสูงที่สูงกว่าเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้โดยไม่ต้องคำนึงถึงโทษขั้นต่ำของบทอื่น ถ้าอัตราโทษชั้นสูงเท่ากัน ต้องดูอัตราโทษชั้นสูงของโทษลำดับถัดไปในมาตรานั้นเป็นเกณฑ์ เช่น โทษจำคุกเท่ากัน แต่โทษปรับสูงกว่า ก็ต้องถือบทที่มีโทษจำคุกชั้นสูงเท่ากัน แต่โทษปรับสูงกว่าเป็นบทหนัก และในกรณีเช่นนี้ เมื่อต้องลงโทษตาม “บทหนัก” ก็ต้องถืออัตราโทษบทดังกล่าวนี้ทั้งหมด

อย่างไรก็ดี ตามแนวความคิดเช่นนี้ กรณีอาจมีข้อถกเถียงว่า การพิจารณาเช่นนี้ใช้เฉพาะกับการปรับบทลงโทษบุคคลธรรมดาหรือไม่ เพราะนิติบุคคลไม่อาจมีความรับผิดชอบในโทษอันมีผลต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพได้

๓.แนวความคิดที่พิจารณาโทษปรับเป็นหลัก

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๕๙ วรรคแรก บัญญัติให้บุคคลรับผิดชอบในทางอาญาเมื่อได้กระทำโดยเจตนา โดยประมวลกฎหมายอาญาไม่ได้มุ่งมีไว้สำหรับนิติบุคคล เนื่องจากนิติบุคคลไม่มีชีวิตจิตใจไม่มีความรู้ผิดชอบไม่อาจพิสูจน์เจตนาได้ แต่อย่างไรก็ดีนิติบุคคลมีเจตนาโดยการแสดงออกผ่านทางผู้แทนของนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๐ ซึ่งเป็นลักษณะของการกระทำผิดในทางแพ่งมิใช่อาญา

ศ.ดร.หยุด แสงอุทัย^๖ ให้ความเห็นว่า นิติบุคคลเป็นสิ่งที่กฎหมายสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางทรัพย์สินเท่านั้น ถ้ากฎหมายอาญาประสงค์จะลงโทษก็ต้องระบุไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับโทษที่ลงแก่บริษัท โดยชัดแจ้ง ผู้วินิจฉัยมักจะเอาความคิดของกฎหมายแพ่งไปปนกับกฎหมายอาญา ในทางอาญา มาตรา ๔๓ บัญญัติไว้ชัดเจนว่าการกระทำความผิดอาญาต้องมีเจตนาและเฉพาะบุคคลธรรมดาเท่านั้น ที่จะตั้งใจกระทำและประสงค์ต่อผลหรือมีเจตนา และตั้งใจกระทำและอาจเห็นผลแห่งการกระทำได้ กฎหมายลักษณะอาญาได้วางรากฐานอยู่บนความจริงน่าจะเอาผิดก็ต่อเมื่อผู้กระทำมีความชั่ว คือ เจตนาหรือประมาทเท่านั้น แต่นิติบุคคลย่อมจะมีเจตนาไม่ได้ เมื่อโทษที่จะลงแก่นิติบุคคลสามารถลงโทษได้เท่าที่สภาพแห่งโทษจะเปิดช่องได้ ได้แก่ โทษปรับ ริบทรัพย์สิน เลิกกิจการหรือเพิกถอนนิติบุคคลจึงย่อมถือเป็นโทษที่ย่อมต้องถูกนำมาพิจารณาเป็นหลักในการปรับบทหนัก

อย่างไรก็ดี ตามแนวความคิดเช่นนี้ กรณีอาจมีข้อถกเถียงว่า หากมีการฟ้องกรรมการผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลพร้อมกับนิติบุคคล การพิจารณาบทหนักที่จะลงโทษแก่กรรมการผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคล และนิติบุคคล ที่แตกต่างกัน จะทำให้เกิดการลงโทษที่แตกต่างกัน

^๕ศ.ดร.หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค ๑ น. ๑๒๗-๑๒๘ และศ.ดร.ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค ๑

^๖ คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๑๔๔/๒๔๙๓

๔.แนวทางการแก้ไขปัญหาในอนาคตของฝ่ายนิติบัญญัติ

ปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกามีแนวคิดที่จะแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑๘ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ความรับผิดทางอาญาสำหรับนิติบุคคลและโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดที่เป็นนิติบุคคลไว้ในประมวลกฎหมายอาญา โดยร่างกฎหมายนี้ได้ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญาแล้ว เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ความรับผิดทางอาญาสำหรับนิติบุคคลและโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดที่เป็นนิติบุคคลไว้อย่างชัดเจนแยกจากบุคคลธรรมดา เพื่อให้มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรในการพิจารณาความผิดและกำหนดโทษทางอาญาที่เหมาะสมกับสภาพของนิติบุคคล ตามร่างมาตรา ๑๘/๑ ดังนี้

“มาตรา ๑๘/๑ ในกรณีความผิดที่มีโทษจำคุกหรือประหารชีวิต ให้ลงโทษนิติบุคคล โดยเปลี่ยนโทษจำคุกหรือประหารชีวิตเป็นโทษปรับไม่เกิน ๑๐ ล้านบาท / ในกรณีความผิดที่มีโทษจำคุกและมีโทษปรับรวมอยู่ด้วย หรือความผิดที่มีโทษปรับสถานเดียว ให้ลงโทษปรับนิติบุคคลไม่เกิน ๕ เท่าของระวางโทษปรับที่บัญญัติไว้ สำหรับความผิดนั้น เว้นแต่ความผิดที่มีระวางโทษปรับอย่างอื่นที่ไม่ใช่การกำหนดอัตราค่าปรับเป็นจำนวนแน่นอน ให้ลงโทษปรับนิติบุคคลตามบทบัญญัติที่กำหนดระวางโทษปรับไว้เช่นนั้น”

แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัจจุบันยังอยู่ในขั้นตอนการแก้ไขเพิ่มเติม การพิจารณาปรับบทกฎหมายจึงต้องพิจารณาจากกฎหมายที่ใช้บังคับในปัจจุบันเป็นสำคัญ บทความในครั้งหน้าจึงจะกล่าวถึงแนวคำพิพากษากฎีกา และแนวคำพิพากษาศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ต่อไป.

แผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗